

INTENSYWNE I PARAMETRYCZNE SKŁADNIKI STRUKTURY SEMANTYCZNEJ KONOTATÓW: PRÓBA OKREŚLENIA

Podany rozbiór naukowy poświęcony jest badaniu kategorii intensywności oraz parametryzacji w systemie oznaczeń słowiańskich, próbie określić intensywny i parametryczny komponenty w strukturze semantycznej jednostek leksykalnych.

Słowa kluczowe: kategoria intensywności, kategoria parametryzacji, intensywny składnik struktury semantycznej, parametryczny składnik struktury semantycznej.

INTENSIVE AND PARAMETRIC COMPONENTS OF THE SEMANTIC STRUCTURE OF CONNOTATED LEXICAL UNITS :THE ATTEMPT OF DEFINITION

The proposed research is devoted to the study of the categories of intensity and parametricity in the Slavic terminology system, to the attempt of defining the intensive and parametric components in the semantic structure of the connotated lexical units.

Key words: category of intensity, category of parametricity, intensive component of semantic structure, parametrical component of semantic structure.

ІНТЕНСИВНИЙ І ПАРАМЕТРИЧНИЙ СКЛАДНИКИ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ КОНОТАТИВ: СПРОБА ДЕФІНІЦІЇ

Пропоноване дослідження присвячено вивченню категорій інтенсивності й параметричності в слов'янській терміносистемі, спробі дефініціювати інтенсивний і параметричний компоненти в семантичній структурі конотованих лексичних одиниць.

Ключові слова: категорія інтенсивності, категорія параметричності, інтенсивний складник семантичної структури, параметричний складник семантичної структури.

Мовознавство початку ХХІ століття позначене якісними змінами в науковій методології вивчення мовних явищ. У центрі уваги дослідників – зв'язок мови з культурою, ментальністю, світоглядом як окремого індивіда, так і мовного колективу. До провідних принципів лінгвального аналізу належить антропоцентричний, зосереджений на характеристиці мовної картини світу крізь призму суб'єктивно-вербальної об'єктивації універсуму.

Сучасна лінгвістика, розвиваючись в антропологічному напрямі, вивчає зв'язок мови з мисленням людини, її внутрішнім світом, загальнолюдськими та національними цінностями. Тому досить значним є науковий інтерес до семантичних структур, значеннєвих планів певних груп лексем, у складі яких активно досліджують конотативний (інтенціональний (Г. А. Уфимцева, Р. Карнап), смисловий (Г. Фреге), значеннєвий (У. Куайн, Дж. Мілль), сигніфікативний (А. Черч) компонент значення. Різномасштабно конотацію вивчають наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. (В. М. Теля, М. Н. Кожина, В. І. Говердовський, О. М. Григор'єва, Н. І. Бойко, Т. О. Богорад, О. С. Голод та інші). Проте проблема конотації не є однозначно вирішеною.

Чимало лінгвістичних праць присвячено вивченню окремих компонентів конотації, зокрема оцінності (Н. Д. Арутюнова, А. А. Бурячок, О. М. Вольф, І. В. Кононенко,

Т. П. Вільчинська, В. В. Воїнов, О. Л. Бессонова, Л. І. Клімова, Т. А. Космеда, Г. Г. Кошель, М. В. Кравченко, О. М. Островська, С. І. Равлюк, С. С. Хідекель, М. О. Ягубова), емотивності (О. М. Галкіна-Федорук, Л. Г. Бабенко, Л. Г. Барлас, В. В. Болотов, М. В. Гамзюк, М. М. Аверіна, О. Ю. Мягкова, В. І. Шаховський), образності (С. М. Мезенін, О. Й. Блинова, О. В. Загоровська, М. Е. Рут, У. В. Соловій).

Інтенсивний і параметричний компоненти в семантичних структурах конотованих лексичних одиниць зрідка ставали об'єктом спеціальних лінгвістичних досліджень. У слов'янському мовознавстві наявні праці, у яких розглянуто лише окремі аспекти вивчення зазначених складників у семантичній структурі слова [Шейгал 1990, 1981, 1984; Туранский 1990].

Традиційно в лінгвістиці закріплено позицію, згідно з якою семантичні категорії інтенсивності й параметричності розглядають окремо, використовуючи для аналізу лексичний матеріал денотативного плану [Линник 1982; Хавкіна 2008; Попенко 2005 та інші]. Побіжно, як елемент конотації, складник інтенсивності презентовано у працях Й. А. Стерніна [Стернин 1985, 1979], Н. О. Лук'янової [Лукьянова 1986], Н. В. Чернікової [Черникова 2001]. У дослідженні Н. І. Бойко інтенсивно-параметричний компонент кваліфіковано як показник експресивності лексичної одиниці. Науковець у конотативному макрокомпоненті значення виокремлює три основні компоненти, що складаються з кількох можливих, проте не обов'язкових компонентів: “експресивність (емотивність, оцінність, інтенсивність, параметричність); образність (внутрішня форма слова, мотивованість лексичного значення); стилістичні компоненти (стильові, хронологічні, соціальні, територіальні)” [Бойко 2005: 135].

Оскільки більшість конотованих лексем локалізують у своїй семантичній структурі інтенсивний та (або) параметричний компоненти, то доцільність окреслення їхньої дефініції є вкрай необхідною.

У слов'янській лінгвістиці наявні праці, присвячені окремим аспектам вивчення категорій інтенсивності [Туранский 1990: 49; Шейгал 1990: 55; Убин 1974: 50] та параметричності [Хавкіна 2008], проте в українському мовознавстві термінами *інтенсивний* і *параметричний* на позначення складників семантики конотованої лексики послуговуються рідко.

Насамперед, вважаємо за необхідне визначити тлумачення категорій інтенсивності та параметричності.

Поняття “інтенсивність” не є новим у сучасній славистиці. У літературі, присвяченій проблемам експресивної стилістики, емотивності тексту, категорії оцінності й аксіологічним характеристикам предмета мовлення, дуже часто трапляються такі терміни, як *інтенсиви*, *інтенсифікація*, *ступінь інтенсивності якості*, *інтенсивність* тощо. Терміном *категорія*

інтенсивності послуговуються мало дослідників. *Інтенсивність* розуміють як “компонент семантики слова”, використовуючи терміни *системні інтенсифікатори*, *мовленнєві інтенсифікатори*, *градуальні слова*, *градуальні характеристики* [Гураль, Дашенко 2006: 90]. Лінгвістичні словники не фіксують термін *інтенсивність* як реєстровий, проте репрезентують його у словникових статтях інших термінів (переважно фонетики), наприклад, *інтенсивність звука*, що асоціює його з поняттями “ступінь посилення / послаблення видиху”, “сила або слабкість вимовлення” тощо [Ахманова 2005: 179; Ганич, Олійник 1985: 95; Селіванова 2006: 536]. Натомість тлумачні словники слово *інтенсивність* фіксують у значенні “наявність певної напруженості, посиленості” [Ожегов 2006: 247]. У такому вузькому потрактуванні цим терміном іноді послуговуються деякі дослідники. Зокрема М. В. Гамзюк вважає інтенсивність складником емотивності й розглядає її як “дискретний макрокомпонент значення мовних одиниць” [Гамзюк 2001: 12], визначає інтенсивність через силу та залучення “складових частин емоції: збільшення кількості розрядів нейронів у нейрофізіологічному аспекті, задіяністю виражального боку емоції (міміка, пантоміміка, словесні реакції) та глибиною переживання феноменологічної складової емоції. ...В експресивному компоненті емоції інтенсивність співвідноситься з напруженням м'язів біля брів, очей, рота, які беруть участь у мімічних реакціях...” [Гамзюк 2001: 51]. Проте поняття “інтенсивність” є досить широким, що дає підстави говорити й про мовну категорію інтенсивності, однозначного визначення якої досі немає.

Однією з перших у слов'янському мовознавстві стала праця О. М. Сергєєвої [Сергєєва 1966], у якій дослідниця розглянула поняття категорії інтенсивності й проаналізувала засоби вираження релятивної та абсолютної міри інтенсивності якості в англійській та російській мовах.

До активного вжитку в лінгвістиці термін *інтенсивність* увів І. І. Туранський, який уважав, що “інтенсивність – це семантична мовна категорія, сформована на основі поняття градації кількості в широкому значенні цього слова” [Туранський 1990: 7]. На думку дослідника, категорія інтенсивності є всеохопною, оскільки вона, “характеризуючи дії, предмети й ознаки, активно виявляється в семантичній структурі дієслів, іменників, прикметників, прислівників” [Туранський 1990: 2].

Таке потрактування категорії інтенсивності є продовженням, очевидно, позицій Ш. Баллі, який зазначав свого часу, що інтенсивність у широкому значенні – це “всі відмінності, які зводяться до категорій кількості, величини, цінності, сили тощо, не залежно від того, ідеться про конкретні чи абстрактні ідеї” [Балли 1961: 202]. Лінгвіст був переконаний у тому, що інтенсивність “внутрішньо функціонує в будь-якому зіставленні мовленнєвих фактів” [Балли 1961: 202].

За своєю природою категорія інтенсивності антропоцентрична. Людина як суб'єкт пізнання виражає результати своєї діяльності та оцінки за допомогою мовних засобів, які є інструментом категоризації навколишнього світу. Семантику категорії інтенсивності можна вважати всепроникною, оскільки вона “бере свій початок в аспекті сприйняття світу..., проходить через сферу спілкування, втілюється в лексичній, словотвірній, синтаксичній семантиці й завершується в словесній творчості” [Арутюнова 1988: 304]. Саме тому, очевидно, у лінгвістичних студіях значно підвищився інтерес до вивчення категорії інтенсивності та способів її репрезентації за допомогою мовних засобів, що належать до різних рівнів мови: дериваційного, лексичного, морфологічного, синтаксичного. Зазначена проблема перебуває в центрі уваги багатьох науковців, зокрема І. І. Убіна [Убин 1974], О. М. Сергєєвої [Сергеева 1966, 1967], О. М. Полянського [Полянский 1978], І. О. Кокіної [Кокина 2001], О. Е. Розлогової [Разлогова 1980], С. Н. Денисенко [2006], О. М. Попенко [2005], М. І. Гураль, О. І. Дащенко [2006] та інших. Праці І. І. Убіна, О. М. Сергєєвої, О. М. Полянського присвячені проблемам взаємодії граматики й лексикології. Поряд із граматичними засобами науковці виявили значний пласт засобів лексичного рівня, що мали значення інтенсивності. Вивчення інтенсифікаторів дозволило граматистам дійти висновку про те, що семантику інтенсивності в мові передає не один, а кілька граматичних класів слів [Сергеева 1966, 1967; Убин 1974; Полянский 1978]. Це призвело до того, що лексичні одиниці з семою ‘інтенсивність’ виокремилися в самостійний об'єкт власне лексикологічних досліджень [Лукьянова 1986; Шейгал 1981; Блинова 1983, 1984]. У працях цих мовознавців інтенсивність проаналізовано як функціонально-семантичну категорію з польовою структурою, що виникає внаслідок взаємодії різнорідних елементів, які за наявності розбіжностей у плані вираження позначені загальними інваріантними семантичними маркерами.

Поняття інтенсивності тісно пов'язане з категорією експресивності в її вузькому трактуванні: компонент семантичної структури лексичної одиниці, що репрезентує високий / низький ступені вияву певної ознаки, вказує на якісно-кількісні, параметричні характеристики позначуваного словом явища [Стернин 1979: 93; Шаховский 1983: 30]. Нерідко експресивність співвідносять із інтенсивністю (посиленням). За такої умови інтенсивність або ототожнюють із експресивністю (І. В. Арнольд, Є. М. Галкіна-Федорук, І. Р. Гальперін), або виокремлюють як складник експресивності (Н. О. Лук'янова, Й. А. Стернін, В. М. Телія, В. К. Харченко, В. І. Шаховський) [Шейгал 1984: 60].

Так, І. В. Арнольд розуміє експресивність як “таку якість тексту чи його частини, яка передає смисл зі збільшеною інтенсивністю” [Арнольд 1975: 15]. О. М. Галкіна-Федорук доходить висновку, що “експресія – це посилення виразності, зображальності, збільшення сили мовленого” [Галкіна-Федорук 1958: 107]. На думку Н. О. Лук'янової, експресивність у

вужькому значенні репрезентують два складники: “Категорію семантичної експресивності, очевидно, можна представити у вигляді двох підкатегорій: інтенсивності й екстенсивності, кожна з яких об’єднує сукупність певних ознак” [Лукьянова 1986: 27].

Ш. Баллі [Балли 1961], В. В. Виноградов [1986], Н. О. Лук’янова [Лукьянова 1986] зазначали, що категорія інтенсивності співфункціонує з експресивністю та емоційністю. Так, Ш. Баллі, відмежовуючи логічну інтенсивність (*mer* “море” *iocean* “океан”) від емоційної (*etonne* “здивований” і *ebahi* “ошелешений”), вважає за потрібне приділяти увагу вивченню саме емоційної інтенсивності: “поняття інтенсивності підвладне встановленню логічної та емоційної домінанти”... Проте “говорячи про інтенсивність, як і всі інші категорії, неможливо окреслити чітку межу між розумовим та емоційним” [Балли 1961: 204].

Н. О. Лук’янова переконана, що, крім емотивності й експресивності, інтенсивність взаємодіє з оцінністю та образністю: “у семантиці експресивного слова сема “інтенсивність” більшою або меншою мірою пов’язана з іншими конотативними семами, що беруть участь у творенні експресивності, – “емотивною оцінкою” та “образністю” [Лукьянова 1986: 57].

На думку І. І. Туранського, “...і категорія експресивності, і категорія інтенсивності – внутрішньолінгвістичні категорії, обидві виконують функцію посиленого впливу на адресата, обидві пов’язані з суб’єктивним вибором адресата експресивних засобів і засобів інтенсифікації висловлення, обидві категорії супроводжуються показниками емотивності й оцінності” [Туранский 1990: 18]. Саме тому більшість дослідників звертають увагу на взаємозаміщення понять експресивності й інтенсивності. Проте прирівнювання інтенсивності до експресивності є не зовсім правомірним, оскільки одне явище позначають двома різними поняттями, що призводить до термінологічних незручностей. Логічним видається визначення експресивності як системи семантичних компонентів, зокрема: емотивність, оцінність, параметричність, інтенсивність.

Функціонування експресивного компонента в семантичній структурі лексеми призводить до того, що слово стає спроможним збільшувати силу впливу висловлення загалом. Тому вважаємо, що між інтенсивністю та експресивністю наявні причиново-наслідкові (інтенсивність веде до експресивності мовленого) відношення. Проте в лінгвістичних розвідках натрапляємо на іншу думку. Зокрема І. Ф. Галеева переконана, що між поняттями інтенсивність та експресивність “існують не інклюзивні, не причиново-наслідкові, а інгерентні відношення” [Галеева 2002: 148]. Дослідниця зазначає, що “інтенсивність – кількісна характеристика якості, тобто експресивності” [Галеева 2002: 148]. Проте цю думку можна спростувати прикладом слова *бігти* (у значенні “дуже швидко пересуватися”). Отже, інтенсивність є не лише складником семантики експресивного слова, а й в окремих випадках семантичної структури номінативної одиниці. Можна частково погодитися з тим, що між інтенсивністю та експресивністю наявні інгерентні відношення,

адже експресивна одиниця майже завжди містить компонент інтенсивності (винятком є сленгові назви певних реалій дійсності, наприклад, *типоша* “хлопець”, *мантелена* “дівчина” тощо). Проте наявність у семантичній структурі лексеми саме інтенсивного компонента призводить до того, що денотативна одиниця стає конотованою, а отже, експресивною. Наприклад, у реченні *Але він усміхнувся, побачивши її, і вона летить до нього, і вони цілуються* [Кононенко 2006: 102] дієслово *летить* має у семантичній структурі компонент інтенсивності, який підсилює денотативне значення слова *іде*, унаслідок чого з'являється конотація експресивності.

Н. О. Лук'янова слушно пропонує виокремлювати експресивні й неекспресивні інтенсиви, оскільки, на думку дослідниці, інтенсивність може входити до семантичної структури і конотативних, і денотативних лексем: “інтенсивність як семантична ознака не належить лише експресивам, цю ознаку мають і багато власне номінативних слів” [Лук'янова 1986: 57].

О. Й. Шейгал розмежовує поняття “інтенсивність” та “експресивність” так: “Якщо інтенсивність як ономасіологічна категорія відображає й називає об'єктивну кількісну характеристику (ступінь) однієї або іншої ознаки, то експресивність не має свого референта в позамовній дійсності й виконує функцію не повідомлення, а впливу, точніше, посиленого впливу повідомлюваного на адресата” [Шейгал 1984: 61].

І. І. Туранський зазначає, що формальні засоби вираження категорій інтенсивності та експресивності дуже подібні. Функціонують ці категорії у мовленні разом, проте їхні змістові аспекти не збігаються: “Змістовий аспект експресивності – це конотації, що накладаються на основне значення мовної одиниці й таким чином утворюють зображальність і виразність мовлення. Інтенсивність як ономасіологічна категорія називає об'єктивну кількісну визначеність ознаки..., тобто слугує мірою експресивності” [Туранський 1990: 19]. Отже, І. І. Туранський обстоює думку про те, що інтенсивність співвідноситься з такими поняттями, як “міра експресивності”, “міра емотивності”, “міра оцінності”, що сигналізує про градуальність [Туранський 1990: 7]. Цього погляду дотримуються О. І. Шейгал [1984], І. О. Кокіна [Кокина 2001], М. І. Гураль, О. І. Дашенко [2006].

Так, М. І. Гураль, О. І. Дашенко трактують інтенсивність як семантичну категорію, “в основі якої лежить поняття градації. Іншими словами, – це кількісна оцінка якості, міра експлікативності, якісний показник змісту комунікації” [Гураль, Дашенко 2006: 90]. Бачимо, відбувається поєднання якісних і кількісних параметрів. Така позиція є досить поширеною в сучасній лінгвістиці [Гураль, Дашенко 2006; Гурко 2006; Лук'янова 1986].

На думку Н. І. Бойко, термін *інтенсивність* не передає “всієї гами надмірностей, які властиві окремим конкретним референтам як їхні реальні (об'єктивні) ознаки чи

приписувані суб'єктом мовлення” [Бойко 2005: 171]. Окрім інтенсивно-динамічних характеристик, конкретний референт може мати ще й параметричні маркери, одночасно передаючи кількісні та якісні показники. На нашу думку, необхідно розмежовувати кількісні та якісні характеристики будь-якого явища. Тому виокремлюємо семантичні категорії інтенсивності й параметричності. Поділяємо думку Н. Б. Лаврентьевої, яка, вивчаючи категорію експресивності у вузькому трактуванні, розглядає її як абстрактну субкатегорію, що реалізується у двох конкретніших категоріях – кількості та якості: “категорія експресивності структурується бінарним протиставленням значень кількості та якості. Значення якості дії не може бути зрозумілим поза (тобто без значення) кількісних характеристик дії, у свою чергу, кількість може оцінюватися з погляду збільшення чи зменшення її” [Лаврентьева 1980: 10].

Категорія інтенсивності є виявом категорії кількості, зокрема того її аспекту, що характеризують як недискретну кількість. Має рацію О. Й. Шейгал, стверджуючи те, що “в межах субкатегорії невизначеної кількості інтенсивність необхідно відокремлювати від параметричних величин та квантифікаторів” [Шейгал 1981: 6]. Тому з поняттям кількісної градації пов'язуємо категорію інтенсивності, а з поняттям градації якості – категорію параметричності. погоджуємося з М. В. Гамзюком, який інтенсивність розуміє як загальномовну категорію, що “виражає градацію будь-якої ознаки стосовно позначуваного об'єкта, тобто вказівку на наявність кількісного виявлення певної ознаки щодо позначуваного об'єкта” [Гамзюк 2001: 65].

О. М. Сергеева, розглядаючи сутність категорії експресивності, що, на її думку, полягає у вираженні додаткових смислових відтінків, які накладаються на основне (лексичне й граматичне) значення, або в посиленні цього значення, пропонує розмежовувати кількісну та якісну експресії: “поняття кількісної експресії фактично співвідносне з поняттям інтенсивності як семантичної категорії, сутність якої полягає в посиленні або вираженні додаткової кількісної характеристики” [Сергеева 1967: 3].

Поняття “кількісної експресії” І. І. Туранський співвідносить із поняттям “інтенсивність”. Дослідник переконаний, що “інтенсифікація як показник ступеня посилення є кількісною характеристикою якісного (експресивного) аспекту мовлення, кількісним відображенням того, наскільки експресивне зростає над предметно-логічним змістом висловлення” [Туранський 1990: 15].

Н. О. Лук'янова інтенсивність трактує як “мікрозначення, пов'язане з якісно-кількісною характеристикою позначуваного словом явища, що вказує на міру” [Лук'янова 1986: 55]. В. Г. Гак, М. В. Гамзюк розрізняють два види інтенсивності вираження емоцій – кількісну та якісну [Гак 1998: 648; Гамзюк 2001: 65-66].

Отже, у лінгвістичних працях часто йдеться про наявність двох семантичних категорій, які перебувають у тісному взаємозв'язку. Проте чіткого термінологічного окреслення й обґрунтування взаємодії категорій інтенсивності та параметричності в семантичній структурі слова нам не вдалося віднайти.

Категорія параметричності останнім часом привертає увагу багатьох дослідників. Її вивчають у різних науках. У лінгвістиці часто використовують цей термін зі значеннями, яке він має в математиці, логіці, філософії. Наприклад, значну увагу в лінгвістичних студіях приділено вивченню мовної реалізації таких математичних параметрів, як висота, довжина, ширина тощо. Дослідженню окремих аспектів проблеми категорії параметричності присвячено лінгвістичні праці Т. Г. Линник [1982], Т. А. Щєбликіної [2001], О. В. Кардашук [1998], О. Ч. Кшановського [2001], О. М. Хавкіної [2008] та інших. Проте, здебільшого, увагу науковців привертала лише певні групи прикметників, не приділялася належна увага вивченню інших частин мови, які у своєму семантичному складі мали сему параметричності. Традиційно вважали, що параметричність – компонент семантики, що характеризує денотативний макрокомпонент значення, а лексеми з параметричним компонентом значеннєвого плану є суто денотативними (наприклад: *вузький* – *широкий*, *великий* – *малий* тощо). Проте результати здійсненого дослідження [Хомич 2010], засвідчують, що саме параметричний компонент значення може бути визначальним у творенні конотації, входити до семантичної структури конотованої лексичної одиниці, наприклад, *казанок*, *череп* (сленгові номінанти голови як частини тіла). Найчастіше він взаємодіє з інтенсивним компонентом, утворюючи інтенсивно-параметричний компонент (наприклад, *шпарити*, *чухрати*, *нестися* у значенні “бігти”).

Термін “інтенсивно-параметричний компонент” вважаємо найдоцільнішим, оскільки в мовленнєвому функціонуванні категорії інтенсивності та параметричності майже завжди співіснують, а “якість будь-якого об'єкта має кількісний параметр” [Лукьянова 1986: 55]. Л. М. Марчук переконана, “всі види й форми матерії характеризуються властивою їм кількісно та якісно визначеною характеристикою. Кількісні характеристики завжди перебувають у діалектичному протиріччі з якістю” [Марчук 2007: 117].

Філософське потрактування категорії кількості та якості – це найчастіше визначення їхнього зв'язку з діалектичним законом переходу кількісних змін у якісні. Першим ґрунтовним визначенням категорії кількості можна вважати розроблене тлумачення давньогрецького філософа Арістотеля, в основі якого лежить розуміння кількості як наявного числа складників цілого. Кількісні зміни – це збільшення або зменшення складників цілого, що виражені числовими збільшеннями чи зменшеннями, які призводять на певних етапах свого розвитку до якісних змін [Аристотель 1978: 164-74]. В. фон Гегель розглядає категорію кількості як об'єктивну визначеність якісно однорідних явищ, що є

складниками цілого, вираженого числом [Гегель 1997: 227-230]. Філософ категорію якості потрактував так: щось є тим, що воно є, завдяки своїй якості, і, втрачаючи свою якість, воно припиняє бути тим, чим воно є [Гегель 1997: 100]. Сучасна філософія, продовжуючи давні традиції, розвиває ідеї взаємодії якісних і кількісних змін. Оскільки первинним у пізнанні є відчуття, а в ньому обов'язково є якість, то аналіз кількості починається саме з виявлення якісно однорідних властивостей речей [Панфилов 1982: 233-237].

Зважаючи на єдність якісно-кількісних трансформацій, обстоюємо думку про тісний взаємозв'язок семантичних категорій інтенсивності та параметричності. У семантичній структурі лексеми ці категорії часто поєднані в один компонент значення, який найдоцільніше називати інтенсивно-параметричним складником. Проте зрідка категорія параметричності може функціонувати окремо від інтенсивності, тому на рівні теоретичному варто роз'єднувати ці компоненти.

Отже, інтенсивність і параметричність вважаємо складниками експресивності, яка належить до конотативного макрокомпонента семантичної структури лексеми, що функціонує в певному мовленнєвому контексті.

У лінгвістиці досить поширеним є погляд, що мовна категорія інтенсивності – це втілення об'єктивної логіко-філософської категорії кількості. Такої позиції дотримуються Е. Сепір [Сепір 1985], О. Есперсен [Есперсен 2006], Я. О. Бодуен де Куртене [Бодуэн де Куртене 1963], О. О. Реформатський [Реформатский 1967], І. І. Туранський [Туранский 1990], М. О. Лойко [1990] та інші.

Реалізація категорії кількості у системі мови відбувається на основі зіставлення у свідомості мовця мінімум двох величин на зразок “менше” / “більше” з мовним еталоном, так званою “нормою”, наприклад: *дрімати – спати – сонти*. Поряд із кількісними відношеннями реалізується вимірювання якісних ознак певної реалії об'єктивної дійсності. У зв'язку з цим М. О. Лойко категорію інтенсивності, що втілює кількісні характеристики, поділяє на два типи: відносна (релятивна) інтенсивність та безвідносна (абсолютна) інтенсивність [Лойко 1990: 7]. Абсолютну інтенсивність (наприклад, *баньки* у значенні “очі”) позначаємо терміном *параметричність*, оскільки відбувається відхилення від загальноприйнятої мовної норми, параметричного еталону, а релятивну – терміном *інтенсивність* (наприклад: *чвалати – іти – летіти*). У тих випадках, коли інтенсивність і параметричність уходять до семантичної структури лексеми, доречно говорити про інтенсивно-параметричний компонент. Саме тому, очевидно, дослідники нерідко йдуть шляхом об'єднання категорій кількості та якості. Зокрема М. З. Гурко вважає, що категорія інтенсивності – це явище якісно-кількісного порядку, в якому кількісні зміни відображені на шкалі градуальності в межах якісно нового виміру інтенсивності [Гурко 2006: 27]. Проте дослідниця все ж схильна диференціювати якісний і кількісний різновиди інтенсивності.

Взаємозв'язок категорій інтенсивності й параметричності можна структурувати бінарним протиставленням значень кількості та якості: значення якості може бути усвідомлене лише в поєднанні з кількісними характеристиками, водночас кількість можна оцінити з погляду її збільшення чи зменшення. Категорія інтенсивності реалізує кількісні показники семантики лексеми й указує на такі характеристики предмета, ознаки чи дії, як, наприклад, розмір, сила, темп, гучність тощо. Категорія параметричності реалізує якісні маркери лексичного значення слова й пов'язана переважно з оцінністю. Параметричність базується на таких дихотоміях етичних поняттях, як “правильно – помилково”, “добре – погано” тощо.

Параметричність та інтенсивність пов'язані з категорією градації як фундаментальною для багатьох досліджень із семантики. Див., наприклад, праці О. М. Вольф [1985], Ю. Д. Апресяна [1969], О. Й. Шейгал [1990], Л. М. Марчук [2007] і багатьох інших. Уперше поняття градації обґрунтував Е. Сепір, який під час аналізу параметричних значень виходив із позиції, що “судження про кількість у термінах одиниць виміру або мовою чисел завжди явно чи неявно пропонує попередні судження про градування” [Сепир 1985: 43].

Градаційну шкалу дослідники зазвичай співвідносять із рядом натуральних чисел [Лойко 1990; Шегал 1981; Туранский 1990]. За такою шкалою легко можна визначити значення параметричних прикметників, наприклад: *розслаблений – спокійний – напружений*. Доцільно послуговуватися схемою осі координат, де горизонтальна шкала є шкалою інтенсивності, а вертикальна – шкалою параметричності [Хомич 2010].

Інтенсивність тісно пов'язана з категорією міри, проте не варто потрактовувати її як замітник міри, що “вказує на межу, за якою зміна кількості призводить до зміни якості та є зоною, на території якої ця якість може модифікуватися, зберігаючи при цьому свої найхарактерніші ознаки” [Шейгал 1981: 6]. Інтенсивність “вказує на рівень розвитку ознаки в межах міри, яка не призводить до зміни якості” [Шейгал 1981: 6], наприклад: *червоний – кривавий: Уже йому Рокитне – білий світ, бо тут Маруся-цяця по грудях червоні коралі катає* (23, с. 35); *...лахудра з кривавими губами на мертвотно-білому фейсі* [Андрухович 2007: 57].

Міра будь-якого явища, реалізована у свідомості людини й утілена в її словесній творчості, закріплюється в лексичному значенні мовного знака. Її може актуалізувати денотативний макрокомпонент значення, наприклад: *кипить* (вода), *летить* (птаха). Наведені лексеми є номінативнимий у семантичній структурі містять компонент інтенсивності та позначають, як зазначає Н. О. Лук'янова, “нормативну міру”. Наразі предметом вивчення є інтенсивність, пов'язана не з будь-якою кількісною кваліфікацією явища, а з такою, що демонструє відхилення від “нормальної міри”, наприклад: *кипить*(людина) – у значенні

“дуже нервує, сердиться тощо”, *летить* (людина) – у значенні “дуже швидко йде, біжить”. Такі лексеми є конотованими, причому до складу конотативного макрокомпонента значення входить сема інтенсивності, яка реалізує здатність актуалізувати уявлення суб’єкта про високий / низький вияв міри реального явища чи приписувану йому ознаку. За таких умов лексичний конотат має здатність виражати кількісну характеристику референта, яка й виокремлює його серед класу інших однотипних із ним референтів.

Референційна семантика категорії параметричності містить у собі номінування ознак, якостей, реалій об’єктивної дійсності, які виявляються залежно від того, як індивід сприймає довкілля. Загальноприйнятою є думка про те, що предмети одного класу не завжди демонструють той самий ступінь вияву певної ознаки, якості, характеристики, наприклад: *зеленуватий – стиглий – перестиглий*. Точкою відліку зазвичай вважають певний показник – норму, еталон, що допомагають репрезентувати два інші полярні показники: менше від норми (нижня частина) і більше від норми (верхня частина). Отже, у композиційному плані реалізація категорії параметричності завжди має вигляд тернарної будови, у якій центральний член сигналізує про норму.

Норма відповідає серединній частині параметричної шкали, відкидає індивідуальні рецепції, найчастіше позбавлена конотативного макрокомпонента значення. На аксіологічній шкалі норма розташована переважно в її позитивному проміжку.

На формування мовної картини світу великий вплив має той факт, що людина сприймає світ вибірково. Насамперед її увагу зосереджено на аномальних явищах, оскільки вони виділені з довкілля. Кожне явище дійсності має об’єктивне (денотативне) позначення, що відповідає мовній нормі. Проте семантична реалізація норми є досить слабкою: “Сфокусованість повідомлень на відхиленнях від норми й стереотипу життя призводить до того, що значення, які відповідають флангам градаційної шкали, широко представлені в мові, а серединна шкала досить бідно” [Арутюнова 1987: 10]. Саме категорія параметричності впливає на реалізацію індивідуальних мисленнєвих процесів у мовленні. Акт номінації завжди має експліцитне чи імпліцитне порівняння з нормою.

Отже, семантичні категорії параметричності й інтенсивності тісно пов’язані з іншими об’єктивно наявними категоріями, як-от: кількість, якість, градація, міра, норма.

Семантику категорій інтенсивності та параметричності в значеннєвому плані конотованих лексичних одиниць репрезентують відповідно інтенсивний і параметричний компоненти. Аналіз особливостей цих мовних понять дозволив сформулювати такі дефініції: **інтенсивний компонент семантичної структури слова** – це компонент семантичної структури слова, пов’язаний із кількісно інтенсифікованою характеристикою позначуваного словом явища та співвідносний із логіко-філософським поняттям міри; **параметричний компонент семантичної структури слова** – це компонент семантичної структури слова,

пов'язаний із якісною характеристикою позначуваного словом явища та співвідносний із логіко-філософським поняттям норми.

У таких випадках, коли конотат містить обидва зазначені компоненти, можна говорити про **інтенсивно-параметричний компонент семантичної структури слова**, тобто компонент семантичної структури слова, пов'язаний із якісно-кількісною характеристикою позначуваного словом явища.

Інтенсивний і параметричний компоненти можуть бути також складниками денотативних значень слів, не передавати ніякої суб'єктивної інформації про відображуване й засвідчувати функціонування об'єктивних категорій. Параметричний компонент може позначати розмір, вагу, висоту, глибину тощо, наприклад: *малий – великий, легкий – важкий, низький – високий, мілкий – глибокий*; інтенсивний компонент – указувати на швидкість, силу вияву певного явища, наприклад: *швидкий – повільний, сильний – слабкий*. У лексемах власне денотативного змістоутворення інтенсивний і параметричний компоненти легко розмежувати.

Визначити інтенсивний і параметричний компоненти в семантичній структурі конотатів доволі складно, оскільки в лінгвістичній літературі немає загальноприйнятої думки щодо компонентного складу конотації та її місця в семантичній структурі слова [Хомич 2010: 18-27]. Результати дослідження [Хомич 2010] дозволяють стверджувати, що більшість конотатів у своїй семантичній структурі містить інтенсивний і параметричний компоненти (або один із них). Саме вони продукують конотації інтенсивності й параметричності, змінюючи статус лексичних одиниць із власне номінативних на конотативно марковані. Тобто за певних умов інтенсивний і параметричний компоненти стають інструментом творення конотації.

Bibliografia

Андрухович Ю., 2007, *Дванадцять обручів*, Критика, Київ.

Апресян Ю. Д., 1969, *Толкование лексических значений как проблема теоретической семантики*, [в:] «Известия АН СССР. Серия литературы и языка», т. 28., вып. 1., Ю. Д. Апресян (ред.), Наука, Москва, с. 11–23.

Аристотель, 1978, *Сочинения*, т. 1., В. Ф. Асмус (ред.), Мысль, Москва.

Арнольд И. В., 1975, *Интерпретация художественного текста: Типы выдвижения и проблемы экспрессивности*, [в:] «Экспрессивные средства английского языка», ЛГПИ, Ленинград, с. 11–20.

Арутюнова Н. Д., 1987, *Аномалии и язык (К проблеме языковой “картины мира”)*, [в:] «Вопросы языкознания», № 3, Изд-во МГУ, Москва, с. 3–19.

Арутюнова Н. Д., 1988, *Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт*, Наука, Москва.

Ахманова О. С., 2005, *Словарь лингвистических терминов*, КомКнига, Москва.

- Балли Ш., 1961,** *Французская стилистика*, Изд-во иностранной литературы, Москва.
- Блинова О. И., 1983,** *Образность как категория лексикологии*, [в:] Экспрессивность лексики и фразеологии : межвуз. сб. науч. тр., Изд-во Новосибирского ун-та, Новосибирск, с. 3–11.
- Блинова О. И., 1984,** *Явление мотивации слов : Лексикологический аспект*, Изд-во Томского ун-та, Томск.
- Бодуэн де Куртене И. А., 1963,** *Избранные труды по общему языкознанию*, т. 2, Издательство Академия наук СССР, Москва.
- Бойко Н. І., 2005,** *Українська експресивна лексика : семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти*, Аспект-Поліграф, Ніжин.
- Виноградов В. В., 1986,** *Русский язык: Грамматическое учение о слове*, 3-е изд., Высшая школа, Москва.
- Вольф Е. М., 1985,** *Функциональная семантика оценки*, Наука, Москва.
- Гак В. Г., 1998,** *Языковые преобразования*, Школа “Языки русской культуры”, Москва.
- Галева И. Ф., 2002,** *Интенсивность и экспрессивность как основные характеристики рекламного текста. Критерии их разграничения*, [в:] Вестник ТИСБИ, № 4, Издательство ТИСБИ, Казань, с. 145 – 148.
- Галкина-Федорук Е. М., 1958,** *Об экспрессивности и эмоциональности в языке*, [в:] Сборник статей по языкознанию : Профессору МГУ акад. В. В. Виноградову, Изд-во Московского ун-та, Москва, с. 103 – 124.
- Гамзюк М. В., 2001,** *Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії)*, Київський національний лінгвістичний університет, Київ.
- Ганич Д. І., Олійник І. С., 1985,** *Словник лінгвістичних термінів*, Вища школа, Київ.
- Гегель Вильгельм фон, 1997,** *Наука логики*, Наука, Санкт-Петербург.
- Гураль М. И., Дашенко О. И., 2006,** *Языковые средства выражения категории интенсивности в поэтическом тексте*, [в:] «Система і структура східнослов'янських мов», вип. 6, Знання України, Київ, с. 89–95.
- Гурко М. З., 2006,** *Категорія інтенсивності в сучасній німецькій фразеології (На матеріалі фразеологічних одиниць тематичної групи “інтелектуальні здібності людини”)*, Запорізький національний університет, Київ.
- Дашвар Люко, 2008,** *Молоко з кров'ю*, Книжковий Клуб “Клуб сімейного дозвілля”, Харків.
- Денисенко С. Н., 2006,** *Варіювання і категорія інтенсивності семантичних ознак фразеологічних дериватів (На матеріалі німецької мови)*, [в:] Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І.Франка, № 27, Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, с. 27 – 28.
- Есперсен О., 2006,** *Философия грамматики*, КомКнига, Москва.

Кардашук О. В., 1998, *Семантичне поле простору: статус, структура, внутрішні зв'язки (На матеріалі прикметників української мови)*, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Кіровоград.

Кокина И. А., 2001, *Языковые средства выражения семантики интенсивности в произведениях А. П. Чехова о детях и для детей*, Ростовский государственный педагогический университет, Ростов-на-Дону.

Кононенко Є., 2006, *Тридцять третя соната. Частина друга. Любов і гроші*, [в:] Кононенко Є. Повії теж виходять заміж, Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", Харків.

Кшановський О. Ч., 2001, *Прикметники з просторово-кількісною семантикою в сучасних українській та перській мовах (зіставно-типологічний аналіз лексичних значень)*, Київський національний лінгвістичний університет, Київ.

Лаврентьева Н. Б., 1980, *Экспрессивно-выразительная глагольная лексика (На материале городов Новосибирской области)*, Новосибирский гос. ун-т им. Ленинского комсомола, Томск.

Линник Т. Г., 1982, *Параметричні прикметники і їх становлення*, Наук. думка, Київ.

Лойко М. О., 1990, *Функционально-семантическая категория интенсивности признака*, Белорусский ордена Трудового Красного Знамени государственный университет имени В. И. Ленина, Минск.

Лукьянова Н. А., 1979, *О семантике и типах экспрессивных лексических единиц. I. Семантика*, [в:] Актуальные проблемы лексикологии и словообразования, Вып. VIII, Новосибирский государственный университет, Новосибирск, с. 12 – 46.

Лукьянова Н. А., 1986, *Экспрессивная лексика разговорного употребления*, Наука, Новосибирск.

Марчук Л. М., 2007, *Функціонально-семантичний аспект градації в українській мові* : [монографія], Аксіома, Кам'янець-Подільський.

Ожегов С. И., 2006, *Словарь русского языка* : [ок. 60000 слов и фразеологических выражений], ООО "Изд-во Оникс" : ООО "Изд-во Мир и образование", Москва.

Панфилов В. З., 1982, *Гносеологические аспекты философских проблем языкознания*, Наука, Москва.

Полянский А. Н., 1978, *Категория интенсивности признака в русском языке*, Моск. гос. пед. ин-т им. В.И. Ленина, Москва.

Попенко О. М., 2005, *Функціонально-семантична категорія інтенсивності дії*, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ.

Разлогова Е. Э., 1980, *Лексика количественного сравнения и лексическая интенсификация*, [в:] Исследования в области грамматики и типологии языков, Изд-во МГУ, Москва, с. 65 – 69.

- Реформатский А. А., 1967**, *Введение в языкознание*, Просвещение, Москва.
- Селіванова О., 2006**, *Сучасна лінгвістика: [термінологічна енциклопедія]*, Довкілля, Полтава.
- Сепир Э., 1985**, *Градуирование*, [в:] Новое в зарубежной лингвистике, Прогресс, Вып. 16, Москва, с. 43 – 78.
- Сергеева Е. Н., 1966**, *Абсолютная степень интенсивности качества и ее выражение в английском языке*, [в:] Проблемы лингвистического анализа, Наука, Москва, с. 69 – 83.
- Сергеева Е. Н., 1967**, *Степени интенсивности качества и их выражение в английском языке*, МГПИ им. В.И.Ленина, Москва.
- Стернин И. А., 1985**, *Лексическое значение слова в речи*, Изд-во Воронежского ун-та, Воронеж.
- Стернин И. А., 1979**, *Проблемы анализа структуры значения слова*, Изд-во Воронежского ун-та, Воронеж.
- Туранский И. И., 1990**, *Семантическая категория интенсивности в английском языке*, Высшая школа, Москва.
- Убин И. И., 1974**, *Лексические средства выражения категории интенсивности (на материале русского и английского языков)*, Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза, Москва.
- Хавкіна О.М., 2008**, *Функціонально-семантичне поле параметричності в українській мові*, Запорізький національний університет, Запоріжжя.
- Хомич Т. Л., 2010**, *Інтенсивний і параметричний компоненти в семантичній структурі конотованих лексичних одиниць*, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ.
- Черникова Н. В., 2001**, *Метафора и метонимия в аспекте современной неологии*, [в:] Филологические науки, № 1, ИНОИЦ “АЛМАВЕСТ”, Москва, с. 82 – 90.
- Шаховский В. И., 1983**, *Эмотивный компонент значения и методы его описания*, ВГПИ, Волгоград.
- Шейгал Е. И., 1990**, *Градация в лексической семантике*, Изд-во Куйбышевского ин-та, Куйбышев.
- Шейгал Е. И., 1981**, *Интенсивность как компонент семантики слова в современном английском языке*, МГПИИЯ им. М.Тореза, Москва.
- Шейгал Е.И., 1984**, *О соотношении категорий интенсивности и экспрессивности*, [в:] Экспрессивность на разных уровнях языка, Новосиб. ун-т, Новосибирск, с. 60 – 65.
- Щебликіна Т. А., 2001**, *Роль параметричних прикметників із просторовою семантикою у формуванні лінгвального образу світу*, ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, Харків.